

НАЦИОНАЛНА ХУДОЖЕСТВЕНА АКАДЕМИЯ

ФАКУЛТЕТ ЗА ИЗЯЩНИ ИЗКУСТВА

КАТЕДРА „СТЕНОПИС“

ДОЦЕНТ Д-Р. ЗДРАВКО ПЕТРОВ КАМЕНАРОВ

Авторски иконографски, иконописни и технико-технологични
решения в реализацията на украсата на храм „Успение Богородично”

РЕЗЮМЕ

на хабилитационен труд за присъждане на академична длъжност

„ПРОФЕСОР” по дисциплината „Техника и технология на живописата и
стенописата” и „Иконопис”

/Доказателства за съответни на монографичен труд художествено-творчески
постижения в областта на иконописата и техниката и технологията на живописата/

София

2016

Настоящият хабилитационен труд представя авторски иконографски, иконописни и технико-технологични решения, свързани с реализацията на украсата на храм „Успение Богородично”, гр. София. В труда се цели изчерпателно изясняване на научни, изследователски и творчески проблеми, припокриващи се с водените от автора дисциплини в НХА – „Техника и технология на живописата и стенописата” и „Иконопис”. Трудът е в размер на 57 страници и съдържа – въведение, две части "Монументална украса на храм "Успение Богородично" и "Кавалетни произведения върху каменна основа", приноси и библиография състояща се от 75 източника. Съществена част, явяваща се ключова по отношение на защитимостта на хабилитационния труд са практическите реализации, онагледени в снимков материал. В подкрепа на част първа от хабилитационния труд са подготвени 10 табла в размери 70/100 см., а за част втора - 3 оригинални творби върху каменна основа.

ВЪВЕДЕНИЕ

Важен акцент в украсата на храма се явява каноническата обвързаност и обосновааност на стенописите и иконите. Това понятие като специфична съвкупност от правила и норми се явява определящо за християнската религиозна система. Една от проблемните ситуации, по отношение на канона в исторически и съвременен план, се свързва с изобразителното религиозно изкуство в областта на православие и католицизма от източен обряд. Източната традиция е пряко обвързана с иконописата, като изключително важен е проблемът за съответствието на всяко новосъздадено произведение със съществуващите правила и богословският му характер. Каноничността на дадено произведение не се свежда до механично копиране и възпроизводство на единични образи и схеми. Красноречив пример е яркото своеобразие на изкуството на православния свят. Всяка местна иконописна, архитектурна, дърворезбена школа притежава уникални черти и характер. В този план необходимостта от въвеждане на канона принципно не се явява пълното възпроизводство на първообраза във всичките му детайли, а извеждането на същностните черти, закрепени в системата от правила. По този начин остава известно свободно пространство, благодарение на което е възможна появата на своеобразие на исторически стилове и школови особености.

Историко–културният аспект на проблема за прилагане на канона в известен смисъл е свързан с постоянен баланс в религиозното изкуство, често пъти на границата на допустимото. От една страна той е достатъчно еднозначен и неизменен, от друга – всяка епоха се характеризира с уникален тип на отношение към света и подход на осъществяване на стремеж към Бога. Това движение притежава конкретен характер – Господ се явява на човека във вид на Откровение, а съответно човекът предприема ответен ход, изразяващ се в молитва, пост, приемане на Тайнства и т.н. Следователно, характерът на взаимоотношението се определя от двете страни. Канонически погледнато Господ притежава качеството на абсолютност и не може да се променя. Природата на човека е променлива и именно това е определящо за спецификата на религиозното изкуство в конкретна епоха. Иконите или стенописите в този случай съдържат както единичен изходен образец като „Божествен отпечатък”, така и елемент от контакт с духовния възход на човека. Следователно, във всяко произведение на религиозното изкуство би трябвало да присъства каноническото и извънвременното - произтичащо от Бога и историческото, географското, и личностното, произхождащо от човека. В този смисъл, проблемът за канона се очертава като изключително актуален, т.к. негов знак се явяват множество авторски икони и стенописи, значително отличаващи се от древните образци по отношение на цвят, композиция, разпределение на сцени и иконография, стилови особености и пр. Ключов момент при анализа на тези произведения в съвременното църковно изкуство се явява разделянето на понятията канон и стил. Каноничността се свързва с догматическите основи, определящи християнското вероучение, докато стилът е подвижен, изменчив във времето и се влияе от индивидуалния маниер на художника. Може да се твърди, че стилът визуализира религиозното отношение към средата в единство на каноничното и извънканоничното, изразяващо се в движението на човека към Бога, а не в загърбване на религиозната доктрина. В такова художествено направление като иконописта и храмовата украса не може да има общ стил. Съвременната епоха на постмодернизма се отличава със сливане на течения и разнообразни направления. В основата на всеки един стил се намира общественото светоусещане, мирозрение и духовен заряд. Иконите, стенописните сцени и орнаменти са изпълнени така, че временното, преходното и земното остават зад

предела на техния художествен образ. Същностният акцент е изведен именно в Божественото, което не е подвластно на тлеене, внесено в света на първородния грях.

Технико-технологичният прогрес винаги е съпътствал изкуството и в частност църковната иконопис, и стенопис, като технологията винаги е подчинена на поставената естетическа задача. Ранните християнски произведения се свързват с енкаустиката и варовата живопис в различните ѝ разновидности. В следствие за целите на религиозното изкуство се използват мозайката, интарзията, темперните и маслените техники, както и синтетичните материали. Създанието на религиозни произведения е в изключителна зависимост от технико-технологичните умения на художника. Сложната живописна система на иконописца се отличава от останалите насоки в изкуството по това, че е тясно обвързана с богословския смисъл на произведението. Различните живописни похвати и материали използвани в иконното творчество служат за разкриването на главната идея – явяването на Божия Образ чрез образите на материалния свят.

МОНУМЕНТАЛНА УКРАСА НА ХРАМ „УСПЕНИЕ БОГОРОДИЧНО”

Иконографската програма на стенописната украса на храм „Успение Богородично” е съобразена със специфичната архитектурна среда на еднокорабна църква със свод, без купол. В технико-технологичен план, художественото решение съчетава стенописи, мозайки и витражи, които са съсредоточени в горната част на храма. Изборът и комбинацията на техниките са продиктувани от най-същественния, от теологична гледна точка, елемент – Светлината, т.к. Бог е Светлина (Йоан. 8:12;). В този аспект, изображенията – светите образи в иконите и стенописите, не би трябвало да бъдат осветени от конкретен светлинен източник. Канонически, те трябва да бъдат производни на Светлината. За постигането на подобен визуален резултат в стенната украса на храма се използва ефектът на директната и отразената естествена, и изкуствена светлина. Това логично се свързва с техниките на витража и мозайката.

Елементите на стенната украса на храма са подредени в стройна и ясна система. В композиционен иконографски план в апсидата е изпълнено допоясно изображение на

„Богородица Оранта” с медальонен образ на Младенеца Христос и четирима архиереи, литургисти. В аркообразната надпсидна стена, явяваща се най-видимият участък от храма, е изпълнена сложна композиция включваща „Христос в слава” в центъра, заобиколен от небесни сили и четиримата Евангелисти.

Сводът в разгърнат план представлява правоъгълник с размери 12,80 м на 10,80 м. За да се получи геометрично решение на еднакви като размери полета за развитие на сцените от христологичния цикъл, от към олтарната част е отделен напречен пояс с размери 2 м. на 10,80 м., в който е развита сцената „Благовещение”. В останалата - квадратна като размери, част на свода са развити композиции със сцени от христологичния цикъл, небесната литургия, Св. Троица Старозаветна и Св. Троица Новозаветна, вписани в еднакви геометрични форми (кръгове, триъгълници, правоъгълници, арки и многоъгълници). В четирите ъгъла на композицията са изобразени уредите на мъченията и „Св. Убрус”, символизиращи страданията Христови и Възкресението.

Поясът на христологичния цикъл е развит в осем аркообразни и три кръгови сцени, разположени по източната, южната, западната и северната част на свода. Изпълнени са сцените "Рождество", "Сретение", "Кръщение", „Преображение”, „Влизане в Йерусалим”, „Тайната вечеря”, „Полагане в гроба”, „Възкресение” („Слизане в Ада”), „Емаус”, „Възнесение” и „Петдесетница”. Идеята е подчинена на художествен опит в търсене на образи и първообрази на Христовата смърт и Възкресение. Приложен е иконографски анализ. Символиката на цветята в християнската култура е използвана за база на избора на завършващият флорален орнамент в арковидните сцени от христологичния цикъл.

Олтарната част от пространство на храм „Успение Богородично” е изпълнена изцяло в мозайка, а изборът на техниката е обвързан канонично с мястото и иконографската програма. Технологичната реализация се свежда до комбинация на директен и индиректен мето. Фонът и определени детайли са реализирани в първия метод, докато фигурите, телесните части, дрехите и надписите – във втория. В останалата част на храма, мозайката изпълнява визуално ролята на масивна конструкция, в отворите,

на която са изпълнени стенописи. Идеята, обвързана технологически и теологически, има за цел да съсредоточи зрителя и вярващия в святата източна част. Техниката на мозайката, използвана за реализацията на олтарното пространство, се прилага и в останалата част на храма под формата на мозаечен фон и орнамент. По този начин, изпълнените с акрилни бои стенописи не се конфронтират с олтарната мозайка и действат по-леко, по-иреално и мистично. По отношение на особеностите на техниката е използван вече практикуван вариант – акрилна живопис върху синтетично (полиестерно) платно, фиксирано на стена с неопреново лепило (поливинилхлорид). Комбинацията на мозайка с изцяло синтетична живопис във всички технологични слоеве гарантира трайността на художественото решение.

Витражите в храм „Успение Богородично” се явяват вид втори пояс под стенописната украса. Реализацията е монохромна, с цел да се избегне визуална конфронтация с активната цветност на техниките мозайка и стенопис. В прозорците са изпълнени витражи с изображения на четиримата литургисти - св. Григорий Велики, св. Йоан Златоуст, св. Василий Велики и св. Григорий Двоеслов, символи на Христос и Бог Отец, св. Йоан Павел II, св. Йоан XXIII, св. св. Кирил и Методи и блаж. Евгений, Камен, Павел, и Йосафат, Богородица Страдаща и св. Убрус.

КАВАЛЕТНИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ ВЪРХУ КАМЕННА ОСНОВА

Като подкрепяща тема в хабилитационния труд са приложени кавалетни произведения изпълнени в специфична и уникална техника. Те представляват икони (религиозни) произведения, пряко обвързани с проблема на съчетаване и неразривно обвързване на теологичната, иконографската и технико-технологичната обосновка. Тези произведения - „Св. Пророк Данаил”, „Св. Арх. Михаил побеждава сарацините” и „Страстотърпления” представляват темперна живопис върху цветен камък. Практическата им реализация цели възстановяването и модифицирането на една техника с историческо значение – живопис върху каменна основа. Изборът на тези материали е продиктуван от факта, че каменните основи превъзхождат по редица параметри класическите, като – платно и дърво. Не се свиват и разширяват под действие на вода и температура, отличават се с високи якостни показатели, не се нападат от

микроорганизми. За свързвател е използвана яйчено-смолна емулсия, което довежда до намаляване на покривността и силно повишаване на интензитета на боите. Смолните добавки увеличават адхезията, устойчивостта на влага и микроорганизми. Произведенията са лакирани с маслен копалов лак. Изборът на този продукт се обвързва от една страна с бавното съхнене (полимеризиране), гарантиращо дълбоко проникване в структурата на живописата и основата. Другата причина се определя от естетически съображения – цветният копалов лак в случая се използва като последна обобщаваща велатура.

По отношение на иконописната и теологична насоченост на произведенията, техниката осъществява опит за обвързване и съчетаване на природното (Божественото) с човешкото. Естественото оцветяване и формообразуване се използва като фон и елемент от детайла на изображението. С намесата на човека („създаден по образ и подобие”) тези природни петна и структури придобиват нужното тълкование и смисъл, превръщайки се в елемент от цялостна картина. Рисуването на икони върху цветен камък се превръща в авторски прочит на Светото писание, придавайки материалност в духовното и духовно в материалното. Абстрактното, неясното - в известен смисъл и неосъзнатото може да придобие форма и да се представи в достъпен и разпознаваем вид. В контекста на казаното, иконите върху цветен камък са вид общение и приближаване към Божественото. Полираните повърхности на мрамора и оникса отразяват и излъчват светлина, и придават усещане за иреалност и дематериалност. В смисъла на теологията и иконописата такъв вид пространство се свързва с Бога, с Божествената Мъдрост и Светлина. Камъкът като материал се възприема и като символ на олтара и църквата (Мат. 16:18). Изградени на такава база и обвързаност, изображенията придобиват смисъл на канонически подчинено религиозно произведение на изкуството.

ПРИНОСИ

1. За първи път в българското монументално изкуство е използвана комбинирана техника, включваща мозайка, акрилна живопис и витраж, обвързана пряко с иконографската програма;

2. Представено е авторско стенописно решение, включващо специфична иконография, композиция и орнаментика;

3. Представена е авторска трактовка на сцени от христологичния цикъл, „Небесната литургия” и „Премъдрост Божия”;

4. За първи път в българската монументална практика се реализират витражи в подобна имитативна техника;

5. За първи път в българското изкуство е възстановена и модифицирана класическа техника на живопис върху камък;

6. Представени са икони с уникални авторски решения, обвързани със спецификата на основите;

7. В представеният обект се ползва метод на изпълнение, позволяващ цялостната украса на храма да се реализира с монтаж на части, изпълнени извън обекта. Използваните материали – полимербетон, синтетични платна и мрежи, смалт, акрилни бои, полиуретанови бои, синтетични фолия гарантират трайността и устойчивостта на произведението;

Във връзка с педагогическата насока на реабилитационния труд, трябва да се отбележи приносът му по отношение на обучението по дисциплините „Техника и технология на живописиста” и „Иконопис” в НХА. В периода 2013 – 2015 г. бяха проектирани параклис „Св. Иван Рилски”, гр. София и храм „Св. Атанасий Велики”, с. Горни Лозен, и в последствие изпълнени от студентите от II, III, IV бакалавърски курсове и I магистърски курс, специалност „Стенопис”.

Лекциите по „Техника и технология на живописиста” бяха разширени в темите:

- „Основи за кавалетна и монументална живопис” за I и II курс на специалностите „Живопис” и „Стенопис”;
- „Развитие на живописните техники XVI-XX в.” за III курс, специалност „Живопис”;